

Анотація

Каракханян К. М. Аукціонний продаж земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти приватизації: питання правового регулювання. — Стаття.

У статті розглядаються основні аспекти правового регулювання продажу земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти, що підлягають приватизації; аналізується існуюча в Україні законодавча база з цього питання. Земельне законодавство вказує, що обіг вищезазначених земель може відбуватися лише на конкурентних засадах — шляхом проведення земельних торгів у формі аукціонів. Земельний кодекс України також містить вимоги щодо законодавчого регулювання цієї діяльності. Сьогодні особливості проведення земельних аукціонів визначаються Порядком, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України. Склалася така ситуація, коли через відсутність спеціального закону результати аукціону можуть бути оскаржені в суді та визнані недійсними.

Ключові слова: земельні ділянки, на яких розташовані об'єкти, що підлягають приватизації; торги; земельний аукціон; продаж земельних ділянок; державні органи приватизації.

Summary

Karakhanian K. M. Auction sale of lot lands which the located objects of privatization are on: question of the legal regulation. — Article.

The article is dedicated to the main aspects of legal regulation of sale land plots, on which there are objects to be privatized; analyzes the existing legislation on the subject to identify the pluses, weaknesses and prospects. The Land Code indicates that the turnover of such a category of land is carried out only on a competitive basis — by tender in the form of auction. It also contains a requirement of regulating this question by law. Nowadays, unfortunately, features of land auctions are fixed in the decision of the Government of Ukraine. Thus, we have a situation where, because of the lack of such a special law, any public sale of the land may be appealed in court and declared invalid. All this adversely affects the development of land market in Ukraine.

Keywords: land plots, on which there are objects to be privatized; tender; land auction; sale of land plots; public bodies of privatization.

УДК 347.41/42(37).001.33

О. С. Кізлова

КЛАСИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

В останні роки в Україні має місце значне зростання інтересу до римського права, зумовлене змінами в політичному, соціальному і економічному житті суспільства і трансформаціями національної концепції права.

Прояв цього інтересу є помітним у різноманітних сферах.

Зокрема, останнім часом науковцями України римське право розглядається не лише як одна з навчальних дисциплін, що є вже достатньо традиційною для вищих юридичних навчальних закладів у нашій та інших європейських державах, але також як підґрунтя сучасної цивілістики [1] і як база юридичної освіти взагалі [2].

Враховуючи ці обставини і з урахуванням прагнення України інтегруватися в Європейське співтовариство, римське право слушно пов'язується з магістральними тенденціями розвитку права України [3] і розглядається в перспективі його розвитку у третьому тисячолітті [4].

© О. С. Кізлова, 2009

Саме цим пояснюється зростання інтересу до досліджень у галузі римського права в історико-правовому, порівняльно-правовому та інших аспектах.

Договори і зобов'язання, що виникають на їхній основі, належать до числа основних правових засобів, що опосередковують торговий (цивільний) обіг на різних етапах розвитку людства.

Зобов'язання, передусім договірні зобов'язання (або «Засоби придбання речей», як їх іменували римські правознавці), були одним з трьох основних інститутів римського права.

Визначаючи зобов'язання як правовий зв'язок між суб'єктами права, внаслідок якого одна особа (боржник) повинна щось дати, зробити або надати іншій особі (кредитору) під загрозою застосування у випадку невиконання цього зобов'язання засобів судового примушування, римські правознавці вбачали суть зобов'язання «не в тому, щоб зробити якийсь предмет або сервітут нашим, але в тому, щоб зобов'язати іншого дати нам щось, або зробити, або надати (залишити, виконати)» (Д. 44.7. 3 pr).

Таким чином, із самого визначення і трактування зобов'язань слідує, що їхньою метою є вчинення певних дій боржником. Виконання зобов'язань належним чином припиняє їхнє існування, оскільки мета, заради якої вони були встановлені, досягнута.

Однак були можливі випадки, коли боржник не виконував свої зобов'язки за договором або виконував їх неналежним чином (наприклад, не повертав борг або повертав його несвоєчасно). Це породжувало проблему пошуку засобів, за допомогою яких можна було б примусити боржника вчинити ті дії, в той час, і в тому місці, коли це було передбачено угодою сторін, тобто стимулювати боржника до виконання зобов'язання належним чином.

Звичайно, найбільш простим засобом було звернення до суду з вимогою зобов'язати відповідача виконати зобов'язання у натурі відповідно до умов договору і закону. Однак саме по собі рішення суду, так само як і застосування засобів впливу на особу боржника, ще не гарантувало захист інтересів кредитора та інших учасників тих чи інших правових відносин.

Так, незважаючи на те, що ще Закони XII таблиць передбачали право кредитора у випадку невиконання зобов'язання боржником накласти на нього кайдани, помістити у в'язницю і тримати там певний час аж до моменту продажу на ринку у рабство (Таблиця III. 1-4), незабаром з'ясувалося, що цих заходів було недостатньо для того, щоб змусити боржника повернути борг. У кінцевому підсумку матеріальні інтереси кредитора все єдино виявлялися незахищеними або захищеними недостатньо.

Щоб певною мірою вирішити цю проблему, передбачалася можливість не лише тримання у в'язниці, але й продажу боржника у рабство «за Тибр» з метою компенсувати кредитору з виторгуваної суми його збитки (Закони XII таблиць. Таблиця III. 5).

Однак цей шлях не став та і не міг бути достатньо ефективним з декількох причин.

По-перше, охочих придбати несумлінного боржника могло і не знайтися,

адже існувало суворе обмеження щодо кола тих суб'єктів, які могли придбати божника, виставленого на продаж: покупець мусив бути прийшлим «з-за Тибра», тобто не бути мешканцем Риму. У такому випадку проблема заходила у глухий кут і взагалі не знаходила свого вирішення.

По-друге, у міру розвитку римського суспільства, права і держави пануючою ставала ідея про неприпустимість обернення у рабство римських громадян: рабами могли бути тільки чужинці, діти рабів і т.п. Причому це обмеження стосувалося не лише продажу римських громадян у рабство у самому Римі, але і випадків продажу їх за межі Риму — «за Тибр» і далі.

Тому вже на ранніх етапах розвитку римського права йшов пошук таких засобів забезпечення зобов'язань, які б, головним чином і у першу чергу, надійно захищали майнові інтереси кредитора. При цьому використовувались не тільки положення національного звичаєвого права (*jus civile*), але й найбільш вдалі досягнення інших правових систем, так званого «права народів» (*jus gentium*).

У кінцевому підсумку в римському приватному праві була розроблена ефективна система забезпечення належного виконання зобов'язань, яка була націлена у першу чергу на захист інтересів кредитора і до того ж, як правило, на стимулювання боржника до виконання зобов'язань шляхом впливу на його майнову сферу.

Ця система вдосконалювалася протягом століть і врешті виявилася настільки вдалою, що згодом без істотних змін була запозичена переважною більшістю європейських держав, у тому числі й Україною.

Разом з тим у підходах до оцінки системи та окремих засобів забезпечення належного виконання зобов'язань, визначення характеру їхнього взаємозв'язку та взаємодії, значення різноманітних їхніх форм на різних етапах розвитку держави і права у історико-правовій та спеціальній романістичній літературі існують розбіжності, викликані, як здається, різницею у підходах до вивчення римського права. В основу деяких суджень покладені ще оцінки середньовічних глосаторів і постглосаторів, інші ґрунтуються на концепціях романістики XIX та XX ст.

Результатом цього є те, що при визначенні характеру і тенденцій розвитку сучасного права України, як вихідний матеріал обираються вторинні (по відношенню до римського права) європейські правові системи (германська, елементи романської, англосаксонської тощо).

Не заперечуючи корисності використання досвіду інших країн, слід вважати, що відправною точкою у цьому процесі повинні бути первісні правові ідеї, якими згодом скористались у більшості європейських країн. Саме такий підхід дозволяє найбільш повно згодом використати і національні традиції, зіставляючи їх із загальноєвропейською ідеєю римського права та характером його інтерпретації у певних історичних умовах.

У ранньому римському праві система забезпечення зобов'язань залишалася достатньо простою і нерозвиненою, а тому не потребувала спеціальної класифікації. Більш того, юридична практика та правознавці того часу навіть не роз-

різняли засоби особистої відповідальності боржника і техніко-юридичні засоби, спрямовані на компенсацію збитків, зазнаних контрагентом несправного боржника.

Однак вже у другій половині існування Республіки римська правова думка виходить з необхідності розрізнення засобів впливу на особу і на майно особи, яка не виконала або неналежним чином виконала договірне зобов'язання.

Цьому, як зазначалося вище, значною мірою сприяла поява та поширення реальних і консенсуальних контрактів з їхньою послабленою формальністю, що у свою чергу вимагало більш різносторонніх, надійних і ефективних гарантій належного виконання зобов'язань, які б не залежали від формального аспекту основного контракту. Внаслідок цього на початку доби класичного римського права вже у головних рисах сформовані і застосовуються такі засоби забезпечення, як застава, завдаток, штрафна стипуляція, порука та інші, що відрізняються за спрямованістю, характером дії, суб'єктами тощо. Це природно викликає необхідність пошуку місця кожного з цих засобів у системі інститутів римського права.

Слід зазначити, що римська юриспруденція всупереч загально визнаному тяжінню до класифікацій і систематизації [5], не приділяла, на перший погляд, значної уваги класифікації засобів забезпечення належного виконання договірних зобов'язань.

Причому це стосується не лише ранніх етапів розвитку римського права, але і доби вищих його досягнень.

У багатьох випадках засоби забезпечення належного виконання зобов'язань виокремлюються і об'єднуються у спеціальну категорію зобов'язального права.

Найчастіше цей перелік охоплює заставу, завдаток, штрафну стипуляцію (неустойку), поруку в її різних модифікаціях [6].

Іноді при цьому наголошується, що застава — це не лише один із засобів забезпечення належного виконання зобов'язань, але вона одночасно є інститутом речового права [7].

Часом вказаний перелік формулюють дещо інакше, включаючи до нього замість поруки інтерцесію, як загальну категорію прийняття на себе чужого боргу, що охоплює також і поруку [8].

Як здається, у такому підході до класифікації є свої переваги, але мають місце й певні вади.

Переваги полягають у тому, що групування засобів забезпечення зобов'язання у єдину категорію дозволяє сконцентрувати увагу на функціях, покладених на ці правові засоби.

Разом з тим вадою такого об'єднання є певне нівелювання тих об'єктів, на які може здійснити вплив кредитор у випадку невиконання зобов'язання.

Але ж врахування цієї обставини має принципово важливе значення з практичних міркувань, оскільки сторони договору в кожному конкретному випадку обирають найбільш придатний для них варіант стимулювання контрагента до належного виконання договірних зобов'язань, враховуючи при цьому ділові якості та сумління партнера, його майновий стан, необхідність тимчасового

вилучення з обігу речей, на які можна у разі необхідності звернути стягнення, тощо.

Беручи до уваги ці обставини, тобто враховуючи те, на що буде спрямований у разі невиконання зобов'язання стимулюючий до його виконання правовий вплив, виправданим здається згадуваний поділ засобів забезпечення належного виконання зобов'язань на речеві та персональні, де у першому випадку гарантією виконання є можливість звернення стягнення на певне майно (боржника або третьої особи), а у другому — стимулом до виконання є можливість подання додаткового позову до певної особи (до самого боржника або до того, хто за нього поручився).

Слід зазначити, що такий поділ є досить популярним у зарубіжній юридичній романістичній літературі.

Разом з тим є деякі розбіжності у розумінні і тлумаченні приналежності того чи іншого виду засобів забезпечення до речових чи особистих правових відносин.

Так, Ч. Санфіліппо поділяє засоби забезпечення належного виконання зобов'язань (він називає їх «гарантії виконання зобов'язань») на речові та особисті (персональні).

У свою чергу особисті (персональні) гарантії поділяються на гарантії, надані самим боржником, і гарантії, надані третьою особою.

До речових гарантій Ч.Санфіліппо відносить такі засоби забезпечення виконання зобов'язань, як застава та іпотека.

До особистих (персональних) гарантій, що надаються самим боржником, він зараховує завдаток, штрафну стипуляцію, визнання власного боргу шляхом неформальної обіцянки і клятву про визнання боргу особою, яка не досягла 25 років.

Особистими (персональними) гарантіями, що можуть бути запропонованими третьою особою, на його думку, можна вважати: визнання чужого боргу, доручення надати кредит, асірготізію (порука у широкому значенні) [9].

Визнаючи можливість такого поділу і його доцільність, разом з тим вважається не виправданим віднесення до речових засобів забезпечення лише застави та іпотеки.

За характером впливу на несумлінного боржника сюди ж має бути віднесеним і завдаток, який є майном (найчастіше це певна сума грошей), яке наперед надає сторона договору на доказ його укладення і для забезпечення належного виконання такого.

Крім того, з позиції сучасних уявлень про заставу та її різновиди здається неточним розрізняти заставу та іпотеку. Більш вдалим здається вести мову про «ручний заклад», саме так перекладаючи за його смислом і теперішнім значенням вживаний у книзі двадцятій Дигест латинський термін «*ignis*». При цьому слід звернути увагу на те, що й у спеціальних юридичних довідкових виданнях цей термін звичайно передають не одним словом, а виразом — «застава майна, за якої воно передається заставодержателю».

Нарешті, викликає сумнів доцільність об'єднання головних, визначальних

засобів забезпечення — таких як штраф або завдаток — з актом визнання боргу. Адже саме по собі визнання боржником свого обов'язку виконати певні дії ще не означає, що ці дії будуть виконані, тобто нема гарантій виконання після такого визнання договору і повернення визнаного боргу.

Дещо інакша і не така детальна класифікація прийнята у польській юридичній романистиці, де засоби забезпечення зобов'язань більшість авторів поділяють на інтерцесію (але трактуючи це поняття як забезпечення належного виконання зобов'язання майном третьої особи), речові засоби забезпечення (застава), особисті засоби забезпечення (порука).

При цьому варто звернути увагу на те, що ні завдаток (який оцінюють лише як свідчення договору), ні штраф прихильниками такої класифікації навіть не згадуються.

Оцінюючи такий підхід, слід зазначити, що воно, на мою думку, має хиби, які полягають в тому, що невиправданим здається, відносити інтерцесію до речових засобів забезпечення засобів забезпечення належного виконання зобов'язань. Адже у цьому випадку у головне зобов'язання вводиться все ж таки не майнове забезпечення, а особисті гарантії. Тобто визначальним моментом інтерцесії є поява нового, додаткового боржника, чим і досягається мета забезпечення інтересів кредитора.

Скорочений перелік засобів забезпечення зобов'язань дає і А. Малєніца, який називає поміж них лише поруку, штрафну стипуляцію і банківську поруку.

З цього приводу слід зазначити, що недостатня повнота переліку засобів забезпечення, очевидно, викликана тим, що і в одному, і в другому випадку взято «зріз» римського права лише на певному — досить ранньому — етапі його розвитку, внаслідок чого деякі види засобів забезпечення зобов'язань, які остаточно сформувалися лише у так званому посткласичному праві, опинилися поза межами запропонованої класифікації.

Крім того, варто зазначити і ту обставину, що поза наведеними класифікаціями залишається такий засіб впливу на несправного боржника, як можливість стягнення з нього шкоди, завданої невиконанням чи неналежним виконанням договору, тобто компенсація інтересу кредитора.

Але ж таке стягнення збитків з несумлінної особи теж переслідує цілі захисту інтересів потерпілого від невиконання зобов'язання і стимулювання до виконання зобов'язання тих, хто схильний до їх порушення. Тому компенсація інтересу кредитора теж має охоплюватися поняттям гарантій, засобів забезпечення належного виконання зобов'язань і відповідно включатися у класифікацію останніх.

З урахуванням сказаного оптимальним, думається, є поділ засобів забезпечення зобов'язань, насамперед, на спеціальні (що встановлюються на випадок невиконання конкретного договору) і універсальні (можуть бути застосовані у випадку порушення зобов'язання незалежно від того, чи була відносно цього спеціальна домовленість сторін).

У свою чергу спеціальні засоби забезпечення зобов'язань з врахуванням об'єкта, на який здійснюється вплив з метою досягти належного виконання

зобов'язання, можуть поділятися на речові (або ж реальні) і особисті (або ж персональні).

Сутність реальних (речових) засобів забезпечення належного виконання зобов'язань полягає в тому, що у випадку невиконання зобов'язань або неналежного їх виконання інтереси кредитора захищаються шляхом звернення стягнення на певне, наперед виділене для цього майно боржника. До реальних засобів забезпечення зобов'язань належать застава і завдаток.

Сутність персональних (особистих) засобів забезпечення належного виконання зобов'язань полягає в тому, що об'єктом впливу є певна особа — боржник або той, хто за нього поручився, у той час як конкретне майно, на яке буде накладене стягнення, ще не відокремлене. До персональних (особистих) засобів забезпечення належного виконання зобов'язань належать штраф і порука.

Література

1. Харитонов С. О. Рецепція римського приватного права як підгрунтя сучасної цивілістики // Вісник Академії правових наук України. — 1998. — № 2. — С. 104–111.
2. Підпригора О., Харитонов С. Римське право як підгрунтя юридичної освіти // Право України. — 2000. — № 1. — С. 117–120.
3. Підпригора О., Харитонов С. Римське право і майбутнє правової системи України // Вісник Академії правових наук України. — 1999. — № 1. — С. 95–103.
4. Підпригора О., Харитонов С. Римське право в Україні: перспективи III тисячоліття // Юридичний вісник. — 1999. — № 4. — С. 109–114.
5. Перетерський І. С. Дигести Юстиніана. Очерки по истории составления и общая характеристика. — М., 1956. — С. 45; Харитонов С. О. Приватне право у Стародавньому Римі. — О.: Бахва, 1996. — С. 55.
6. Римское частное право / Под ред. И. Б. Новицкого, И. С. Перетерского. — М., 1997. — С. 316–325; Черпиловский З. М. Лекции по римскому частному праву. — М.: Юрид. лит., 1991. — С. 148–152; Харитонов С. О. Основы римского частного права. — Х.: Одиссей, 1998. — С. 162–171.
7. Підпригора П. А. Основи римського приватного права. — К.: Вища шк., 1995. — С. 153–154.
8. Орач С. М., Тищик Б. Й. Основи римського приватного права. — К.: Юрінком, 2000. — С. 180–181.
9. Сапфилиппо Ч. Курс римского частного права: Пер. с ит. — М.: БЕК, 2000. — С. 219–221.

Анотація

Кізлова О. С. Класифікація цивільно-правових засобів забезпечення зобов'язань у римському приватному праві. — Стаття.

У статті розглянуті основні положення римського приватного права щодо видів засобів забезпечення виконання зобов'язань. К основним видам забезпечення належать речові та зобов'язальні засоби забезпечення. Це — застава, завдаток, штрафна стипуляція (неустойка), порука у її різних модифікаціях.

Ключові слова: засоби забезпечення виконання зобов'язань, римське приватне право, застава, завдаток, штрафна стипуляція (неустойка), порука.

Summary

Kizlova O. S. Classification of civil legal measures of duties providing is in the Roman private law. — Article.

This article is devoted to a research of basic principles of Roman law of guarantee obligation. The article is devoted to a research of genesis, system, characteristic features and principles of the other kind of guarantee obligation.

Keywords: basic principles of Roman law, guarantee obligation, the other kind of guarantee obligation.